

MODERN APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' WRITTEN SPEECH

O'roqova Yulduz Ortiqniyozovna

Deputy governor of Okdaryo district, head of the Department of Family
and Women - Girls

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13990031>

ARTICLE INFO

Received: 18th October 2024

Accepted: 24th October 2024

Online: 25th October 2024

KEYWORDS

*Linguistic methods,
pedagogical technology,
evaluation principles, written
speech, speech situation.*

ABSTRACT

This article presents comments on modern approaches to the development of students' written speech, and the scientific significance of modern methods and techniques is revealed.

O'QUVCHILAR YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

O'roqova Yulduz Ortiqniyozovna

Oqdaryo tuman hokimining o'rinbosari, Oila va xotin – qizlar bo'limi boshlig'i

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13990031>

ARTICLE INFO

Received: 18th October 2024

Accepted: 24th October 2024

Online: 25th October 2024

KEYWORDS

*Lingvistik metodlar,
pedagogik texnologiya,
baholash tamoyillari, yozma
nutq, nutqiy vaziyat.*

ABSTRACT

Ushbu maqolada o'quvchilar yozma nutqini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlarga oid mulohazalar keltirilgan bo'lib, zamonaviy metod va uslublarning ilmiy ahamiyati ochib berilgan.

Ona tili va yozma nutqni o'qitishning quyidagi tamoyillari metodologiyada obyektiv mavjud va shakllantirilgan qonuniyatlardan kelib chiqadi:

- til masalasiga e'tibor berish tamoyili;
- lingvistik ma'nolarni tushunish tamoyili;
- yozma nutqning ekspressivligini baholash tamoyili;
- til tuyg'usini rivojlantirish tamoyili;
- yozma nutqni muvofiqlashtirish tamoyili;
- yozma nutq tezligini rivojlantirish tamoyili.

Yozma nutqni rivojlantirish usullari darsda bir-birga o'zaro ta'sir qiladi, ammo ularning hech birini boshqa usulga kiritish mumkin emas. Ular dastlab o'qituvchi ongida faoliyatning

umumlashtirilgan loyihasi sifatida mavjuddir. Ushbu loyiha bir qator texnikalar bilan amalga oshiriladi. Keling, ushbu usullarni izohlab chiqamiz.

1. Muammoli yozma nutqiy vaziyatlarni yaratish -Bu usul o'quvchilarning yozma nutq faolligini yuzaga chiqarishga qodir. Axir muammoli vaziyat noaniq, hali unchalik aniq bo'lmagan taassurot sifatida yoritiladi, nimadir to'g'ri, nimadir esa aksincha noto'g'ri ekanligini ko'rsatiladi. Ularni yaratishga "Nima uchun?" degan savolni berish, matn tarkibini ataylab o'zgartirish, xayoliy sinfga topshiriqni bajarishda yordam berish, o'qituvchining talablariga javob beradigan variantni tanlashga olib keladigan taqqoslash, bajarilgan vazifani talaffuz qilish orqali osonlashtiriladi.

2. Tarbiyaviy matn mazmunini tahlil qilish va bayonni rejalashtirish -bu usullar matnni semantik idrok etishni chuqurlashtirishga qaratilgan. Uning mazmunini tahlil qilish mavzuni tushunishni tashkil etish, semantik mazmunni tashkil etish, mavzuni aniqlashga olib keladigan kichik mavzular (mikromavzular), semantik qismlar (gaplar guruhlariga) bo'lish. Ushbu jarayonni amalga oshirishning asosiy usullari o'qituvchining Mavzu mazmunini tushunishda "Nima? Qayerda? Qachon?", semantik mazmuni "Qanday qilib? Nega?" degan savollari orqali yuzaga keladi. O'qish darslarida mavzuni, semantik mazmunni tushunish amalga oshiriladi. Demak, o'qish darslari o'quvchilarni o'quv matnlari strukturasi elementlarini o'zlashtirishga tayyorlovchi darslardir.

3. O'rganilayotgan tushunchalar belgilarini bildirish, ularni mustahkamlash mashqi -bu usullar matn lingvistikasining ayrim tushunchalarini shakllantirishni ta'minlaydi. Bunday tushunchalar "murakkab sintaktik yaxlit" (usul, "gaplar guruhi" atamasi), "mustaqil alohida gap", "paragraf", "matn turi", ("hikoya", "tavsif", "mulohaza") orqali amalga oshiriladi.

"Gaplar guruhi" tushunchasi ustida ishlash jarayonida maktab o'quvchilari izchil yozma nutq kontekstida semantik yaxlitlik, gapning mavjudligi, leksik, grammatik vositalar yordamida semantik yaxlitlikning yuzaga kelishi kabi muhim xususiyatlarni o'rganadilar.

"Mustaqil alohida gap" tushunchasi ustida ishlash jarayonida maktab o'quvchilari uning intonatsiya, semantik to'liqlik va so'zlarning bir-biri bilan birikmasi kabi muhim xususiyatlarini o'rganadilar.

4. Murakkab matn qurish jarayoni mashqi - insho turlari. Bu usullar matn qurish haqidagi bilimlarni qo'llashda yordam beradi. Ularni amalga oshirish mikromavzularni joylashtirishga asoslangan, ifodalangan tarkibning grammatik dizaynini, jumlar o'rtasida sintaktik aloqalarni o'rnatishni talab qiladi. Ish bosqichlari: a) "qayta hikoya qilish", "mufassal takrorlash" atamalarini o'zlashtirish; b) o'qituvchi tomonidan tuzilgan reja bo'yicha, jamoaviy tuzilgan reja bo'yicha batafsil takrorlash; v) "tanlab takrorlash" atamasini o'zlashtirish; d) berilgan mavzu bo'yicha tasvirga ko'ra tanlangan qayta hikoyalash; e) "qisqacha takrorlash" atamasini egallash; e) kichraytirilgan qayta hikoya qilish.

Insho metodini qo'llash. Bu jarayonning ketma-ketligi: a) taassurotlarga asoslangan insho; b) tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlarni kuzatish bo'yicha insho; v) insho - hikoya; d) insho-alohida mavzu, mehnat jarayonining tavsifi; e) rasm asosida insho-rivoyat; f) aralash turdagi.

Ushbu usullar ma'lum bir ketma-ketlikda qo'llaniladi. Masalan, muammoli yozma nutqiy vaziyatni yaratish o'qituvchining bir qator mulohazalari, so'ng uning savollari bilan boshlanadi, so'ngra o'quvchilarning erkin gaplari boshlanadi va nihoyat o'qituvchi turli

fikrlarni to'g'ri javobga qisqartiradi. Taqdimot, insholardan foydalanish ko'p jihatdan darsning tuzilishiga mos keladi. Masalan, fikr ifodasi sifatida taqdimot matnni o'qishdan oldin ish bilan boshlanadi, so'ngra matn o'qiladi, birlamchi idrok tekshiriladi, dars mavzusi xabar qilinadi, savollar beriladi. mikrotemalarni shakllantirishda yordam berish, grammatika va imlo ishlari olib boriladi.

Maktabda yozma nutqni rivojlantirish eng muhim muammolardan biridir. Bolani yozishga o'rgatish, uni fikrlashga o'rgatish demakdir. Yozma nutqdagi xatolarning oldini olish va ularni bartaraf etish yozma nutq madaniyati bo'yicha olib borilayotgan ishlarning muhim qismidir. Yozma nutqiy xatolarining katta guruhi – yozma muloqot amaliyotida lingvistik vositalardan foydalana olmaslikdan kelib chiqadigan kamchiliklardir: so'zni so'z birikmasiga va u orqali gapga ma'no soyalarini, qo'llanish xususiyatlarini hisobga olgan holda kirita olmaslik; jumladagi so'zlarni ulardagi fikrni to'g'ri yetkazish uchun joylashtira olmaslik; tilni tanlay olmaslik kontekst talablarini hisobga olmaslik va hokazolar. Bularning barchasi yozma nutq normalarining to'g'riligini buzish bilan bog'liq xatolardir. Qaysi til normalari buzilganligiga qarab, quyidagi xatolar turlari ajratiladi:

So'z yasash - me'yoriy tildagi so'zlarni asossiz yozish yoki o'zgartirishdan iborat;

Morfologik - so'z shakllarining me'yoriy bo'lmagan shakllanishi va yozma nutq qismlarining ishlatilishi bilan bog'liq;

Sintaktik - so'z birikmalarini, sodda va murakkab jumalarni noto'g'ri qurishdan iborat;

Leksik - so'zlarning me'yoriy bo'lmagan ma'nolarda qo'llanilishini, leksik muvofiqlikni buzishni, takrorlashlarni ifodalash;

Frazeologik - frazeologik birliklarning o'rinsiz qo'llanilishi bilan bog'liq;

Stilistik - uslub birligini buzishdan iborat.

Kichik maktab o'quvchisini aniq va grammatik jihatdan to'g'ri bo'lishga, o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda erkin ijodiy talqin qila olishga, o'z his-tuyg'ularini turli intonatsion vositalar bilan ifodalay olishga o'rgatish va ularning muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish murakkab va mashaqqatli ish bo'lib, u o'qituvchidan mehnatsevarlikni, eng muhimi - keng ma'noda yozma nutqni rivojlantirishga samarali yondashuvni, uni tashkil etish va tuzatishni talab qiladi.

Bugungi kunda bolalar ko'pincha jangovar filmlar, detektiv hikoyalar, ilmiy fantastika, soxta tushunchalarga berilib ketishadi, bu ko'pincha tajovuzkorlik, shafqatsizlik va zo'ravonlikni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ona tiliga qiziqish uyg'otish, kichik o'quvchingizni tinglash, gapirish, yozishni to'g'ri o'rgatish va shular orqali mehr-muhabbat, samimiylik, insoniylik tushunchalarining singdirish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ularning yozma nutq qobiliyatining imkoniyatlarini qanday ro'yobga chiqarishni, eng oddiy hikoyalar, ertaklar, she'rlar yaratish kabilarni o'rgatish va undash zarur. Har bir bola tabiatan ijodkor va xayolparastdir. Ishonchim komilki, agar biz uni yanada yorug'lik, quvonch va qiziqish bilan ta'minlasak, tushunarli bolalar so'zlari, tasvirlari, jonli yozma nutqlari ijod dunyosini boyitgan bo'lardi!

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifasi nafaqat o'quvchilarning so'z boyligini boyitish, balki o'quvchining hozirgi vaqtda ega bo'lgan so'z boyligining harakatchanligini oshirish, ta'limning grammatik va yozma nutqiy tomonlarini "bog'lash" ustida ishlash, amalga oshirishdir. Vazifa mavzulari, birinchi navbatda, kichik yoshdagi o'quvchilarning ijtimoiy va

axloqiy tajribasini boyitish, atrofdagi dunyoni idrok etish, yozma nutqni o'z-o'zini ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Turli xil so'z o'yinlari har bir darsning bir qismi bo'lishi kerak, chunki ular bolalarning tabiiy til tuyg'usini rivojlantiradi, ularni o'rta maktabda o'rganiladigan she'riy shakllarni idrok etishga tayyorlaydi.

Maqollar va matallar - til fanining turli bo'limlarini o'rganishda turli mahorat va ko'nikmalarni mashq qilish uchun an'anaviy didaktik to'plam ekanligini barchamiz bilamiz. *Achchiqni totmasang, shirinni ham bilmaysan. Do'st kulfatda bilinadi.* Bir jumla-maqolni o'qing. Uning asosiy ma'nosini og'zaki ifodalang va buni yozma izohlashni o'quvchilarga havola qiling.

Men yozma nutqning ichki va tashqi tomonlarini qurishning yana bir samarali mexanizmi bo'lgan **"So'z magniti"** metodini taklif qilmoqchiman. Bunda o'quvchi o'sha so'z va uning ma'nosi qo'llanilish o'rni haqida batafsil ma'lumotga ega bo'ladi. Ma'no nozikligi va so'z ma'nosining matnda aktualashishini guvohi bo'ladi. Ya'ni siz aytgan so'z magnit bo'lib, qaysi so'z va so'z turkulari unga "tortilishi" va qaysilari esa aksincha "itarilishi"ni turli o'yinlar orqali ko'rib chiqasiz. Bunda bolaning so'z tanlash mexanizmi o'sib boradi. "So'z magniti" - bu o'ziga xos shifr, kod bo'lib, uning ma'nosi boshqa so'zlarni bog'laydi, ularni o'ziga tortadi va shu bilan qandaydir tor tematik qolip bilan birlashtirilgan so'zlarning ma'lumot qatorini yaratadi.

Yozma nutq barcha aqliy faoliyatning asosi, yozma muloqot vositasidir. O'quvchilarning *qiyoslash, tasniflash, tizimlashtirish, umumlashtirish* qobiliyatlari yozma nutq orqali bilimlarni o'zlashtirish jarayonida shakllanadi va yozma nutq faoliyatida ham namoyon bo'ladi. O'quvchining mantiqan aniq, ko'rgazmali, obrazli og'zaki va yozma nutqi uning aqliy rivojlanishining ko'rsatkichidir. O'quvchilarning izchil yozma nutqdagi muvaffaqiyati barcha fanlar bo'yicha o'quv ishlaridagi muvaffaqiyatni ta'minlaydi va ko'proq belgilaydi, xususan, ular to'liq o'qish qobiliyatini shakllantirishga va imlo savodxonligi asoslarini shakllantirishga yordam beradi.

Yozma nutqni rivojlantirish, lug'atni to'g'ri tanlash, qo'llash; ibora, gap va bog'langan (kontekst) yozma nutq ustida ishlash; imlo-savodxonlik bo'yicha - bu boshlang'ich sinflarda til darslarining asosiy mazmuni tashkil etadi. Yozma nutqni rivojlantirish nafaqat prinsip, balki o'zbek tilining boshlang'ich kursi mazmunining ajralmas qismi va shuning uchun o'qish va grammatika darslarining ajralmas (amaliy qismi) hisoblanadi. Yozma tilni o'zlashtirishda og'zaki til katta ahamiyatga ega. L.S. Vygotskiy yozma nutqni - monolog sifatida tavsiflaydi: "Bu yozma nutq monolog, oq qog'oz bilan, xayoliy suhbatdosh bilan suhbatdir".

O'quvchilar birinchi sinfdan boshlab ularning yozma nutqiga qo'yiladigan talablar bilan bosqichma-bosqich tanishib boradilar, turli mashqlarni bajarish jarayonida ular mavzu bo'yicha yozma nutq nimani anglatishini anglab yetadi, asosiy fikrni ochib beradi, tartib bilan, izchil gapiradi. O'quvchilarga hikoya, tavsif, mulohaza nima ekanligini, ob'ektni tasvirlash rasmning tasviri yoki kuzatishlar asosidagi tavsifdan qanday farq qilishini tushunishga yordam berish kerak. Bularning barchasi bolalar tomonidan ma'lum mashqlar va vazifalarni bajarish jarayonida faqat amaliy tarzda qabul qilinadi.

Maktabda o'qitishning birinchi kunlaridanoq bolalar qayta hikoya qilishni yaxshi ko'radilar. Ularning hikoyalari va tavsiflari darslarni jonlantiradi, bolalarda tashabbuskorlik, xushmuomalalik va tasavvurni rivojlantiradi. Yozma nutq qobiliyatlari va malakalarini shakllantiradi. Bu ko'nikmalarni shakllantirish savod o'rgatish darslaridan boshlanadi.

Bolalikdan bolalar uchun eng qulay janr - bu ertak, shuning uchun ertakdan yozma nutqni rivojlantirish ustida ishlashni boshlang'ich davrda boshlagan ma'qul. Bu inshoga tayyorgarlik bo'ladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "2017–2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. – T.: 2016 y., 29-dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Nizom. // Maktabgacha tarbiya. –T., 2000, 1-son.
4. Gritsenko . Yozma nutqning vazifalari va turlari. O'qish muammolari. / Boshlang'ich maktab - 2007. #
5. Maktab va hayot. Ilmiy-metodik jurnal. sonlari
6. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar.2000 yil